

Той бе единен (от мужика до царя) в стремежа си да помогне на угнетените българи. Не ми се налага да търся надалеч примери. Моят прапрадядо – предприемачът и меценат Тимофей Савич Морозов е влизал в състава на Славянския комитет, бил е член на „Българската комисия“ (заедно със славянофила Иван Сергеевич Аксаков). Той е финансирал „Българската дружина“ от воини-старообрядци*, които се сражавали на Балканите⁴. А жена му Мария Ф. Морозова заедно с жената на Ив. С. Аксаков помагала на сираците, деца на руските офицери, загинали по време на Руско-турската освободителна война от 1877–1878 г. Прекрасното чувство за великодушна помощ към своя брат обединявало, по думите на Достоевски, всички слоеве на руското общество. Вазов, както и Достоевски, подчертавал безкористието на Русия в тази освободителна война.

В заключителния сборник на поетичната трилогия – „Избавление“ е изразено ликуването на българския народ и неговата признателност към русите, освободили България. Всъщност тази книга представлява поетичен летопис на Руско-турската война от 1877–1878 г. В стихотворенията „Падна Плевен!“, „Здравейте, братушки!“, „Топът заехтя!“ и други е прославлено руското оръжие. Наблюдавайки историческото придвижване на руската армия начело с княз Николай Николаевич (отначало в Румъния, а след това в България), Вазов пресъздава поетическата хроника на войната. Поетът смята този период за една от най-великите епохи за българите. За художественото му съзнание литературата е и летопис на националната съдба и подчертава, че докато другите мълчат, той е длъжен да пише (макар „че за тая епопея // трябва Омир, Пушкин, Тас;“). „Нека тая епоха да се отрази малко-много на литературата ни“⁵.

Поетът посвещава редица стихотворения на членовете на императорската фамилия. В „Ода на императора Александар II“, написана по случай триумфалното влизане на царя в Букурещ през юни 1877 г., поетът в духа на класицизма възпява героя, който тръгва на война, не за да пороби България, а за да я освободи. Той сравнява руския император със слънце, пръскащо надежда и топящо с жара си робските вериги. В съветско време „Ода на императора Александра II“ на руски език, естествено, не се превеждаше, също както не се превеждаха и стихотворенията „Царят в Свищов“ (Свищов, август 1877 г.), „Царят в Бяла“ (Свищов, август 1877 г.), „Николай Николаевич“ (Букурещ, 10 май 1877 г.). Тези Вазови стихотворения и оди за съветския читател, който не знаеше български език, не съществуваха. По напълно разбираеми причини те не бяха включени в шесттомното „Собрание сочинений“ на Ив. Вазов, издадено през 50-те години на XX в. В онези времена не беше прието да се публикуват произведения, възпяващи доблестта, благородството, мъжеството и алтруизма на руските управници, помогнали на българския народ да отхвърли 500-годишното османско иго, да си върне свободата. Тези произведения не са преведени и до днес.

Ако одите, посветени на членовете на императорската фамилия, са величави и тържествени, то стиховете на Вазов за загиналите руски войници са изпълнени с болка и състрадание. В стихотворението „Погребените солдати“, публикувано в сборника „Избавление“, поетът скърби за гибелта на освободителите:

* Старообрядците са привърженици на средновековната руска православна обредност, които се опълчват срещу църковните реформи на цар Алексей Михайлович и патриарх Никон през средата на XVII в., положили началото на църковния разкол в Русия – бел. прев.